

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประชากรที่เป็นสตรีในประเทศไทยมีจำนวนมากกว่าครึ่งหนึ่งของประชากรทั้งหมดและตามสถิติสตรีไทยมีอายุเฉลี่ยสูงกว่าชายจึงทำให้จำนวนสตรีมีมากขึ้นไปอีก ดังนั้น สตรีถือว่าเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่ควรมีส่วนร่วมในการพัฒนาและเป็นผู้ที่มีศักยภาพในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติด้วยเช่นกัน ซึ่งการพัฒนาประเทศจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากสตรี ในฐานะที่สตรีมีบทบาทเป็นประชาชนจำนวนหนึ่งของประเทศชาติและสังคม นอกจากนี้ สตรียังเป็นกำลังสำคัญในระบบการศึกษาอีกด้วยจึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาคุณภาพชีวิตของทรัพยากรมนุษย์ชายหญิงอย่างเสมอภาคกัน แต่สตรียังอยู่ในฐานะที่เป็นหุ้นส่วนที่เสียเปรียบและได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาไม่เท่าเทียมกับชาย ที่เป็นดังนี้ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการขาดความตระหนักในบทบาทของสตรีในขั้นตอนของการกำหนดนโยบายและวางแผน นอกจากนี้ บทบาทของสตรียังถูกจำกัดไว้ด้วยบริบทต่างๆและคุณค่าทางสังคม ผลที่ตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ คือ การที่สตรีมีบทบาทและสถานภาพที่ด้อยกว่าชายและมักจะถูกมองข้ามเสมอ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2540)

แผนพัฒนาสตรีฉบับปัจจุบันที่กำหนดขึ้นในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) ได้กำหนดวิสัยทัศน์สตรีที่พึงประสงค์โดยให้สตรีทุกคนได้พัฒนาอย่างเต็มศักยภาพในทุกด้าน สามารถพึ่งตนเองได้ มีคุณภาพชีวิตที่ดี อยู่ในสังคมอย่างมีความสุขตลอดช่วงอายุ มีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาและตัดสินใจในทุกด้านทุกระดับ ได้รับการคุ้มครองจากครอบครัว ชุมชน และสังคม และได้รับการปฏิบัติอย่างเสมอภาคกับชาย รวมทั้งได้รับประโยชน์จากการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ โดยการกำหนดวัตถุประสงค์ของแผนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและศักยภาพสตรีทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ขจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีทุกรูปแบบทั้งในด้านนิคินัย และพหุคินัยให้สตรีได้รับการคุ้มครองทุกด้าน ในฐานะที่มีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างเท่าเทียมกับบุรุษและส่งเสริมให้สตรีมีส่วนร่วมอย่างจริงจังในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง รวมทั้งการพัฒนาสันติสุขในครอบครัว ชุมชน ประเทศและประชาคมโลก (คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ, ม.ป.ป.)

การพัฒนาศักยภาพและคุณภาพชีวิตสตรีด้านการศึกษา การศึกษาเป็นสิทธิมนุษยชนประการหนึ่งและเป็นเครื่องมือที่จำเป็นในการบรรลุเป้าหมายของความเสมอภาค และการพัฒนา การได้รับการศึกษาของสตรีจึงเป็นกุญแจสำคัญในการปรับปรุงสุขภาพ โภชนาการและการศึกษาในครอบครัว อีกทั้งยังช่วยสร้างพลังให้สตรีได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจต่างๆของสังคมอีกด้วย การศึกษาของประเทศไทยในปัจจุบันมีจำนวนผู้ไม่รู้หนังสือทั้งหมดเป็นสตรีร้อยละ 63 ซึ่งส่วนใหญ่ อายุมากกว่า 40 ปี นอกจากนั้นสตรีไทยมีโอกาสเข้าเรียนในระดับประถมศึกษาและระดับ

มัธยมศึกษาในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน แต่ในระดับอนุปริญญาและปริญญาตรีจะมีสตรีมากกว่า โดยยังกระจุกตัวอยู่ในสาขาที่เชื่อว่าเหมาะสมสำหรับสตรี สาขาที่มีสตรีศึกษาในสัดส่วนที่น้อยกว่าผู้ชายมากที่สุดในระดับปริญญาตรีหรือเทียบเท่า คือ วิศวกรรมศาสตร์และนิติศาสตร์ สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การฝึกอาชีพสตรี ยังกระจุกตัวอยู่ในสาขาที่เป็นประเพณีนิยม ทำให้สตรีมีโอกาสจะเข้าทำงานในสาขาอุตสาหกรรมและเกษตรกรรมน้อยกว่าสาขาเกษตรศาสตร์และธุรกิจ (คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ, 2543) ในกลุ่มผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีพบว่า มีผู้หญิงสำเร็จการศึกษามากกว่าผู้ชาย ในระดับปริญญาโทผู้หญิงและผู้ชายมีจำนวนเท่าๆกัน จะพบแต่ในระดับปริญญาเอกเท่านั้นที่ผู้ชายสำเร็จการศึกษามากกว่าผู้หญิง (สุธีรา ทอมสันและเมทีนี พงษ์เวช, 2538) และผลจากการพัฒนาประเทศทำให้สตรีได้รับการศึกษาสูงขึ้น มีอาชีพและรายได้เพิ่มขึ้นแต่ก็เพิ่มในอัตราส่วนที่น้อยกว่าผู้ชายอย่างมาก สตรีต้องรับผิดชอบต่อครอบครัวแต่มีรายได้จากอาชีพต่ำ งานที่ให้ทำก็จะเป็นงานที่สตรีมีโอกาสเลือกน้อย การทำให้สตรีและบุรุษมีความเท่าเทียมกันในอาชีพและรายได้จึงต้องสร้างความพร้อมให้สตรีมากกว่าเดิม การก้าวขึ้นสู่ระดับผู้บริหารของสตรีมีความเป็นไปได้น้อยกว่าบุรุษ เนื่องจากสภาพทางสังคมไทยที่ยังยึดติดกับค่านิยมในเรื่องของระบบอาวุโสและความเป็นชายหรือเป็นหญิง เช่น ค่านิยมเกี่ยวกับการเป็นผู้นำ โดยที่ “ผู้ชายเป็นช่างเท้าหน้า ผู้หญิงเป็นช่างเท้าหลัง” หรือ “ผู้หญิงต้องอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน” เป็นต้น ทำให้ทัศนคติของสังคมที่มีต่อสตรีเป็นสาเหตุหนึ่งที่ยับยั้งความก้าวหน้าด้านการบริหารของสตรี อย่างไรก็ตามในภาพรวมจะเห็นได้ว่าผู้หญิงได้มีบทบาททางสังคมและเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นและมีการเปลี่ยนแปลงบทบาทของสตรี แต่เมื่อเปรียบเทียบกับบุรุษก็ยังพบว่ามีปัญหาและข้อจำกัด อย่างเช่นเมื่อเปรียบเทียบกับผู้บริหารในวงการราชการ จะพบว่า มีผู้หญิงอยู่ในระดับบริหารน้อยมากเมื่อเทียบกับชายและยิ่งในระดับสูงขึ้น จำนวนผู้หญิงยิ่งน้อยลงแสดงว่าผู้หญิงยังไม่มีโอกาสได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารได้เท่ากับผู้ชาย (สุธีรา ทอมสัน และ เมทีนี พงษ์เวช, 2538)

ในอดีตบทบาทของสตรีในสังคมไทย อย่างเช่น ในสมัยสุโขทัยสตรีมีบทบาทสำคัญในครอบครัว ในฐานะเป็นผู้มีอำนาจในการควบคุมทรัพย์สินและเงินทองของครอบครัว กล่าวได้ว่าสตรีในยุคนี้ไม่อยู่ในฐานะที่ด้อยกว่าชาย ในสมัยอยุธยาสตรีได้รับการยอมรับและมีหน้าที่รับผิดชอบครอบครัวมากกว่าชาย เนื่องจากผู้ชายต้องเข้าเวรยามทำงานให้หลวงปีละหลายเดือน กฎหมายมอบสิทธิให้ภรรยาสอดส่องดูแลความเคลื่อนไหวและความประพฤติของสามี เพราะสตรีอยู่ในฐานะผู้รับผิดชอบต่อครอบครัว ยุคนี้มีการออกกฎหมายจำกัดสิทธิของสตรี ให้สามีกระทำความรุนแรงต่อภรรยาได้ บทบาทของสตรีในยุคนี้ตกต่ำลงเมื่อเปรียบเทียบกับสมัยสุโขทัยในสมัย

รัตนโกสินทร์ตอนต้น บทบาทของสตรีไม่แตกต่างจากสมัยอยุธยานัก โดยถูกกำหนดให้มีฐานะที่ด้อยกว่าชาย สตรีในยุคนี้ได้รับการอบรมสั่งสอนให้เป็นภรรยาและแม่ที่ดี เช่นเดียวกับการศึกษาของสตรีไทยในอดีต ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา ไม่เป็นไปตามรูปแบบของโรงเรียน จะเป็นการเรียนเป็นรายบุคคลในบ้าน โดยสืบทอดความรู้เฉพาะเรื่องต่อเนื่องกันมาจากครอบครัวหรือบรรพบุรุษ เนื่องจากการจัดการศึกษาเป็นการเรียนการสอนกันในวัดและพระเป็นผู้สอน สตรีจะเข้าไปเกี่ยวข้องไม่ได้ สตรีในพระราชวังจึงมีโอกาสได้รับการศึกษาในวัง สตรีลูกทวดก็มีโอกาสไปรับใช้และศึกษาในวังเช่นกันและ สตรีสามัญชนทั่วไปจะไม่ได้ได้รับการศึกษา (วนิดา พูนศิริวงศ์, นิสา ชูโต และอาภา ศิริวงศ์ ณ อยุธยา, 2522; วาภูมิ โอสถารมย์, 2524; สุนันทา นิตยจินต์, 2530; ศนิชา กาเจริญ, 2536) ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตกในการจัดการศึกษา สตรีจึงได้รับการศึกษาที่เป็นรูปแบบโรงเรียนเป็นครั้งแรก อีกทั้งในปีพ.ศ.2441 การอุดมศึกษาไทย ได้เริ่มขึ้นจากโรงเรียนข้าราชการพลเรือน หรือโรงเรียนมหาดเล็กหลวง และในปีพ.ศ. 2459 “จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” ได้รับการสถาปนาเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศไทย (นิสา ชูโต, วนิดา พูนศิริวงศ์ และพิไล แยมงามเหลือ, 2535) ในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 บทบาทสตรีมีการเปลี่ยนแปลงในระดับที่ดีขึ้น สืบเนื่องมาจากการได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตก และอิทธิพลด้านการเมือง สตรีจึงเข้ารับการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษามากขึ้น และเป็นเช่นเดียวกับในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-9 สตรีได้รับความเสมอภาคเท่าเทียมกับชาย และมีสิทธิเท่าเทียมกันทางการศึกษา รวมทั้งจากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 (สภาสตรีแห่งชาติในพระบรมราชินูปถัมภ์, 2518) จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านการเมืองและการบริหาร ด้านวัฒนธรรม และด้านการศึกษา มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของบทบาทสตรีและการศึกษาของสตรีไทยด้วย

การอุดมศึกษาเป็นการศึกษาขั้นสูงสุดของศาสตร์ระดับสูง หรือเป็นการศึกษาที่จัดให้แก่คนวัยที่กำลังจะเป็นผู้ใหญ่ หรือเป็นผู้ใหญ่แล้ว ในการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาจึงประกอบด้วยผู้เรียน ผู้สอน และผู้บริหารที่เป็นสตรีเช่นกัน จากความสำคัญของบทบาทสตรีและปัญหาที่มีอยู่จึงเป็นแนวคิดที่จะศึกษาวิวัฒนาการของบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย โดยศึกษาวิวัฒนาการของบริบทด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านการเมืองและการบริหาร ด้านวัฒนธรรม และด้านการศึกษาที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยและบทบาทสตรีด้านผู้เรียน ผู้สอน และผู้บริหารที่มีต่อการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย ซึ่งการรวบรวมข้อมูลรายละเอียดเนื้อหาในการวิจัยครั้งนี้ จะนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาบทบาทสตรีในการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาวิวัฒนาการของบทบาทสตรี ด้านผู้เรียน ด้านผู้สอนและด้านผู้บริหารในการศึกษาระดับ อุดมศึกษาไทย

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การศึกษาวิวัฒนาการของบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ดังนี้ คือ

1. การวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิวัฒนาการของบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย ตั้งแต่อิทธิพลจากประเทศตะวันตกเข้ามาในประเทศไทยพ.ศ.2399 จนถึงพ.ศ.2549 โดยแบ่งช่วงระยะเวลาตามเหตุการณ์ ดังนี้

ช่วงที่หนึ่ง สตรีไทยยุคก้าวสู่ระบบการศึกษา (พ.ศ.2399 - พ.ศ.2440)

ช่วงที่สอง สตรีไทยยุคแผนการศึกษาฉบับแรก (พ.ศ.2441 - พ.ศ.2474)

ช่วงที่สาม สตรีไทยยุครัฐธรรมนูญกำหนดสิทธิเท่าเทียมกัน (พ.ศ. 2475 - พ.ศ.2517)

ช่วงที่สี่ สตรีไทยยุคกระแสสตรีสากล (พ.ศ.2518 - พ.ศ.2549)

2. การวิจัยนี้มุ่งศึกษาวิวัฒนาการของบทบาทสตรีด้านผู้เรียน ด้านผู้สอนและด้านผู้บริหารในการศึกษาระดับอุดมศึกษาและศึกษาบริบท ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านการเมืองและการบริหาร ด้านวัฒนธรรม และด้านการศึกษาที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย

3. การวิจัยนี้เป็นการศึกษาย้อนอดีตตั้งแต่ปีพ.ศ.2399 ถึงพ.ศ.2549 เป็นระยะเวลา150 ปี โดยเน้นการศึกษาข้อมูลจากเอกสารเป็นหลัก โดยศึกษาเอกสารที่ปรากฏและเปิดเผยได้ และเสริมด้วยการสอบถามบุคคลที่เกี่ยวข้องเพิ่มเติม จากบุคคลที่สามารถให้ข้อมูลได้

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

วิวัฒนาการ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่ได้ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องในแต่ละยุคสมัยตามความเชื่อ แนวคิดต่างๆที่ได้รับอิทธิพลจากผลกระทบของสภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและการบริหาร วัฒนธรรม และการศึกษา

บทบาทสตรี หมายถึง การกระทำของสตรี สิทธิของสตรี ความคิดเห็นเกี่ยวกับการกระทำของสตรีหรือสิทธิของสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ ด้านผู้เรียน ด้านผู้สอน และด้านผู้บริหาร บทบาทด้านผู้เรียน ได้แก่ บทบาทด้านนักเรียน บทบาทด้านกิจกรรมนิสิตนักศึกษา และบทบาทด้านการช่วยเหลือสังคมภายนอก บทบาทด้านผู้สอน ได้แก่ บทบาทด้านวิชาการ และบทบาทด้านสังคม บทบาทด้านผู้บริหาร ได้แก่ บทบาทด้านการบริหารจัดการ

การศึกษาระดับอุดมศึกษา หมายถึง การศึกษาขั้นสูงสุดของศาสตร์ระดับสูงที่จัดขึ้นในช่วงระยะเวลาหนึ่งตามบริบทของเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและการบริหาร วัฒนธรรม และการศึกษา รวมทั้งการพัฒนาประเทศ เป็นความรู้ความเชี่ยวชาญชั้นยอดในยุคสมัยนั้นของประเทศไทย

บริบท หมายถึง สภาพเหตุการณ์ภายนอก ซึ่งเป็นสาเหตุผลักดันให้เกิดวิวัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและการบริหาร วัฒนธรรม และการศึกษา ระดับอุดมศึกษา

ยุค หมายถึง การแบ่งช่วงเวลาของวิวัฒนาการของบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยตามเหตุการณ์ที่มีต่อบทบาทสตรีและการศึกษาระดับอุดมศึกษาในประเทศไทย เริ่มตั้งแต่ประเทศไทยได้รับอิทธิพลทางการศึกษาสมัยใหม่ตามแบบวัฒนธรรมตะวันตก พ.ศ.2399 จนถึงพ.ศ.2549 แบ่งเป็น 4 ยุค ดังนี้

ช่วงที่หนึ่ง สตรีไทยยุคก้าวสู่ระบบการศึกษา (พ.ศ.2399 – พ.ศ.2440)

ช่วงที่สอง สตรีไทยยุคแผนการศึกษาฉบับแรก (พ.ศ.2441 – พ.ศ.2474)

ช่วงที่สาม สตรีไทยยุครัฐธรรมนูญกำหนดสิทธิเท่าเทียมกัน (พ.ศ.2475 – พ.ศ.2517)

ช่วงที่สี่ สตรีไทยยุคกระแสสตรีสากล (พ.ศ.2518 – พ.ศ.2549)

กรอบแนวคิดในการวิจัย เรื่อง การศึกษาวิวัฒนาการของบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษา

บริบทที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย

1. ด้านเศรษฐกิจ
 - 1.1 การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
 - 1.2 สภาวะเศรษฐกิจ
2. ด้านสังคม
 - 2.1 อิทธิพลของชาวต่างประเทศ
 - 2.2 การพัฒนาประเทศให้ทันสมัย
 - 2.3 โครงสร้างประชากร
 - 2.4 โครงสร้างของครอบครัว
 - 2.5 ความต้องการและค่านิยมทางการศึกษา
 - 2.6 บทบาทของสตรีในสังคมไทย
3. ด้านการเมืองและการบริหาร
 - 3.1 รัฐธรรมนูญ
 - 3.2 ระบบการปกครองและนโยบายของรัฐ
4. ด้านวัฒนธรรม
 - 4.1 ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม
 - 4.2 วิถีชีวิตความเป็นอยู่
5. ด้านการศึกษา
(คณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ,ม.ป.ป.;คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ,2542)

แนวคิดสตรีนิยมและความเสมอภาคระหว่างเพศ

1. ความหมายและสาระสำคัญของสตรีนิยม (Beasley, 1999)
2. แนวคิดสตรีนิยม (Feminism)
 - 2.1 สตรีนิยมแนวเสรีนิยม (Liberal Feminist) (Smith and Mill, cited in Eisenstein, 1981)
 - 2.2 สตรีนิยมแนวสังคมนิยม (Socialist or Marxist Feminist) (Marx and Engles, cited in Eisenstein, 1979)
 - 2.3 สตรีนิยมแนวก้าวหน้า (Radical Feminist) (Millett, 1971)
 - 2.4 สตรีนิยมแนววัฒนธรรม (Cultural Feminist) (Daly, cited in Eisenstein, 1981)
3. แนวคิดความเสมอภาคระหว่างเพศและบทบาทเพศ (คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ, 2543)
4. อิทธิพลของแนวคิดสตรีนิยมและความเสมอภาคระหว่างเพศที่มีต่อการศึกษาในสังคมไทย (วารุณี โอสถารมย์, 2524 ; วันทนีย์ วาสิกะสิน, 2543)

ภารกิจของการอุดมศึกษาไทย

1. การสอน
2. การวิจัย
3. การบริการชุมชน
4. การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม
(ไพฑูรย์ สีนลาร์ตัน, 2542; พรชูลี อาชวอำรุง, 2546)

บทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย

1. ด้านผู้เรียน
 - 1.1 บทบาทด้านการเรียน
 - 1.2 บทบาทด้านกิจกรรมนิตินักศึกษา
 - 1.3 บทบาทด้านการช่วยเหลือสังคมภายนอก
2. ด้านผู้สอน
 - 2.1 บทบาทด้านวิชาการ
 - 2.2 บทบาทด้านสังคม
3. ด้านผู้บริหาร
 - 3.1 บทบาทด้านการบริหารจัดการ
(ไพฑูรย์ สีนลาร์ตัน, 2524,2530; นิสา ชูโต และคนอื่นๆ, 2535)

วิวัฒนาการของบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย

- ช่วงที่หนึ่ง สตรีไทยยุคก้าวสู่ระบบการศึกษา (พ.ศ. 2399-พ.ศ. 2440)
- ช่วงที่สอง สตรีไทยยุคแผนการศึกษาฉบับแรก (พ.ศ. 2441-พ.ศ. 2474)
- ช่วงที่สาม สตรีไทยยุครัฐธรรมนูญกำหนดสิทธิเท่าเทียมกัน (พ.ศ. 2475-พ.ศ. 2517)
- ช่วงที่สี่ สตรีไทยยุคกระแสสตรีสากล (พ.ศ. 2518-พ.ศ. 2549)

(สภาสตรีแห่งชาติในพระบรมราชินูปถัมภ์,2518;คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรี,2543;คณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ,ม.ป.ป)

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากแผนภูมิกรอบแนวคิดในการวิจัยเรื่อง การศึกษาวิวัฒนาการของบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย มีประเด็นสำคัญสรุปได้ดังนี้

1. บริบทที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย

แนวคิดนี้ประกอบด้วย ด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และสถานะเศรษฐกิจ ด้านสังคม ได้แก่ อิทธิพลของชาวต่างประเทศ การพัฒนาประเทศให้ทันสมัย โครงสร้างประชากร โครงสร้างของครอบครัว ความต้องการและค่านิยมทางการศึกษา และบทบาทของสตรีในสังคมไทย ด้านการเมืองและการบริหาร ได้แก่ รัฐธรรมนูญ ระบบการปกครองและนโยบายของรัฐ ด้านวัฒนธรรม ได้แก่ ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และด้านการศึกษา(คณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ม.ป.ป.; คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ, 2542)

แนวคิดดังกล่าวนี้ ได้ศึกษาทบทวนจากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อทบทวนและกำหนดกรอบของบริบทที่มีต่อบทบาทของสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย

2. แนวคิดสตรีนิยมและความเสมอภาคระหว่างเพศ

2.1 แนวคิดสตรีนิยม (Feminism) เป็นแนวคิดสำหรับความเชื่อในเรื่องความเสมอภาคระหว่างเพศ เริ่มใช้ประมาณ พ.ศ.2433 แนวคิดนี้ให้ความสำคัญกับความเสมอภาคระหว่างชายและหญิง ไม่ใช่แนวคิดปฏิเสธว่าเพศชายไม่มีความสำคัญ แต่เป็นความพยายามที่จะลดความไม่เสมอภาคระหว่างทั้งสองเพศ แนวคิดสตรีนิยมมิได้เพียงพยายามทำความเข้าใจสิ่งที่เป็นอยู่เท่านั้น แต่เป็นการศึกษาเพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพเดิม โดยมีการเสนอประเด็นใหม่ๆ แบ่งเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่

2.1.1 สตรีนิยมแนวเสรีนิยม (Liberal Feminist) แนวคิดนี้เชื่อว่าปัจเจกบุคคลมีสิทธิในการตัดสินใจ สามารถใช้เหตุผล มีสิทธิที่เท่าเทียมกันและมีความเสมอภาค พร้อมทั้งเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีอิสระในการที่จะตัดสินใจเลือกสิ่งที่มีประโยชน์ต่อตนเอง จึงต้องการให้ชายหญิงมีเสรีภาพมากขึ้น ไม่ต้องการให้ความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับชายหญิง (Stereotypes) และบทบาทที่ถูกกำหนดตามเพศ รวมทั้งเน้นความเหมือนกันมากกว่าความแตกต่างกันของชายหญิง (Smith and Mill, cited in Eisenstein, 1981)

2.1.2 สตรีนิยมแนวสังคมนิยม (Socialist or Marxist Feminist) แนวคิดนี้เชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ถูกกำหนดด้วยแรงผลักดันทางเศรษฐกิจ ร่วมกับรูปแบบองค์กรทางสังคมและเศรษฐกิจในยุคนั้น โดยรูปแบบการผลิตและความสัมพันธ์ได้กำหนดประวัติศาสตร์ของแต่ละยุค แนวคิดกลุ่มนี้เน้นความต้องการประโยชน์และสิทธิของกลุ่มมากกว่าปัจเจกบุคคล (Marx and Angles, cited in Eisenstein, 1979)

2.1.3 สตรีนิยมแนวก้าวหน้า (Radical Feminist) แนวคิดนี้เชื่อว่า สตรีมีฐานะ มีชนชั้นที่ถูกครอบงำจากอีกชนชั้นหนึ่ง กลุ่มนี้เห็นพ้องกับสตรีนิยมแนวสังคมนิยมในเรื่องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมืองขั้นพื้นฐาน (Millet, 1971)

2.1.4 สตรีนิยมแนววัฒนธรรม (Cultural Feminist) แนวคิดของกลุ่มนี้ให้ความสำคัญความแตกต่างระหว่างเพศ โดยให้เหตุผลว่าผู้หญิงมีประสบการณ์ชีวิตที่แตกต่างจากชาย ผู้หญิงมักแสดงความห่วงใยและให้ความสำคัญในด้านความสัมพันธ์ คุณลักษณะของผู้หญิงส่วนที่แตกต่างจากผู้ชายมักถูกละเลยและประเมินค่าต่ำ (Daly, cited in Eisenstein, 1981)

2.2 แนวคิดความเสมอภาคระหว่างเพศและบทบาทเพศ แนวคิดความเสมอภาคถือเป็นหลักพื้นฐานของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ระบุไว้อย่างชัดเจนว่าชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน การที่จะมีความเท่าเทียมกันได้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางสังคมที่เป็นปัจจัยสำคัญ รวมทั้งเอื้อต่อการมีส่วนร่วมที่จะสร้างประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการบริหารอย่างไม่แตกต่างกัน (คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ, 2543)

2.3 อิทธิพลของแนวคิดความเสมอภาคระหว่างเพศที่มีต่อการศึกษาในสังคมไทย

จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับบทบาทสตรีในสังคมไทย ถือได้ว่าได้รับอิทธิพลจากแนวคิดความเสมอภาคระหว่างเพศ โดยมีสตรีเป็นผู้ขับเคลื่อนความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบทด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและการบริหาร วัฒนธรรมและการศึกษาในแต่ละยุคสมัย ซึ่งมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงบทบาทของสตรีไทย ยกตัวอย่างเช่น ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมขึ้น เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตก ทศนคติ และค่านิยมของสังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงไป ทำให้สตรีสามารถเข้าเรียนในโรงเรียนได้ จนได้รับโอกาสในการศึกษาจนถึงระดับอุดมศึกษา ตลอดจนได้รับสิทธิทางการเมืองเช่นเดียวกับผู้ชาย เป็นต้น (วารุณี ไอสถารมย์, 2524; วันทนี วาสิตะสิน, 2543)

แนวคิดสตรีนิยมและความเสมอภาคระหว่างเพศ ได้ศึกษาทบทวนจากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดกรอบของบริบทที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยและเพื่อกำหนดกรอบของบทบาทสตรีด้านผู้เรียน ด้านผู้สอนและด้านผู้บริหารในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย

3. ภารกิจของการอุดมศึกษาไทย

ภารกิจของการอุดมศึกษาไทยประกอบด้วย การสอน การวิจัย การบริการชุมชนและการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม (ไพฑูริย์ สตินลาวัฒน์, 2543; พรชูลี อาชวอำรุง, 2546)

แนวคิดดังกล่าวศึกษาเพื่อกำหนดบทบาทของสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยให้สอดคล้องกับภารกิจของการอุดมศึกษาไทย

4. บทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย

บทบาทของสตรีไทยได้ถูกกำหนดจากบริบทต่างๆ และมีผลต่อการศึกษาด้วยเช่นเดียวกัน ในขณะที่ผู้ชายมีโอกาสได้รับการศึกษาตามสภาพของฐานะของตน แนวคิดบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย ในการวิจัยครั้งนี้ได้สังเคราะห์จากการทบทวนบริบทที่มีต่อบทบาทสตรีในสังคมไทย แนวคิดสตรีนิยม แนวคิดความเสมอภาคระหว่างเพศ ภารกิจของการอุดมศึกษาไทย ประกอบกับการทบทวนวรรณกรรมเพื่อแบ่งยุคสมัยของวิวัฒนาการของบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย จึงได้สังเคราะห์เป็นบทบาทของสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย ด้านผู้เรียนประกอบด้วย บทบาทด้านการเรียน บทบาทด้านกิจกรรมนิสิตนักศึกษาและบทบาทด้านการช่วยเหลือสังคมภายนอก ด้านผู้สอนประกอบด้วย บทบาทด้านวิชาการและบทบาทด้านสังคม ด้านผู้บริหารประกอบด้วย บทบาทด้านการบริหารจัดการ(ไพฑูริย์ สีนลารัตน์, 2524, 2530; นิสิตา ชูโต และคนอื่นๆ, 2535)

5. วิวัฒนาการของบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย

การศึกษาเรื่อง การศึกษาวิวัฒนาการของบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยนี้ เริ่มศึกษาดังแต่ประเทศไทยได้รับอิทธิพลทางการศึกษาสมัยใหม่ตามแบบวัฒนธรรมตะวันตก พ.ศ. 2399 จนถึง พ.ศ. 2549 โดยแบ่งช่วงระยะเวลาตามเหตุการณ์ดังต่อไปนี้

ช่วงที่หนึ่ง สตรีไทยยุคก้าวสู่ระบบการศึกษา (พ.ศ.2399-พ.ศ.2440)

ช่วงที่หนึ่งอยู่ในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2394-พ.ศ.2411) สืบเนื่องมาจากในรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตน โกสินทร์ ได้เริ่มมีคณะมิชชันนารีจากต่างประเทศนำการศึกษาแบบสมัยใหม่เข้าสู่ประเทศไทย ที่นับว่าสำคัญ คือ คณะมิชชันนารีอเมริกัน ได้มาตั้งโรงเรียนตามแบบตะวันตก ริเริ่มจัดให้มีการศึกษาสำหรับสตรีขึ้นเป็นแห่งแรก ถือได้ว่าเป็นวิวัฒนาการอีกก้าวหนึ่งของบทบาทสตรีทางการศึกษา ในรัชสมัยรัชกาลที่4 เป็นระยะที่ประเทศตะวันตกได้เริ่มแผ่ขยายอิทธิพลเข้ามาในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ด้วยพระปรีชาชาญจึงทรงนำแนวคิดและวัฒนธรรมตะวันตกมาใช้ในการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะด้านการศึกษา ทรงให้พระราชธิดาศึกษาขั้นต้นร่วมกับพระราชโอรส จากนั้นจึงแยกให้ไปศึกษาวิชาต่างๆของกุลสตรีไทย ส่วนเชื้อพระวงศ์สตรีก็ได้รับการศึกษาอบรมในวัง ในระดับสามัญชน บุตรีคหบดีจะถูกส่งถวายตัวเป็นข้าหลวงรับใช้ มีโอกาสได้เล่าเรียนกับเจ้านายสตรี สำหรับชาวบ้านสตรีทั่วไปยังคงไม่ได้รับการศึกษา

ต่อมาในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2411-พ.ศ.2453) ทรงเจริญรอยตามสมเด็จพระราชบิดา รัชกาลที่ 4 ในด้านนโยบายต่างประเทศอย่างเต็มที่ ถือกันว่าเป็นการก้าวสู่ยุคใหม่ที่แท้จริงของประเทศไทย บทบาทสตรีได้มีวิวัฒนาการไปอีกระดับหนึ่งในสังคม โดยได้รับโอกาสเปิดกว้างมากขึ้นทางการศึกษา อย่างเช่น พ.ศ.2430 โปรดให้ตั้งกรมศึกษาธิการ เพื่อจัดการเล่าเรียนให้เป็นระเบียบและถูกต้อง รวมทั้งการตั้งโรงเรียนงานช่างสตรี โรงเรียนฝึกหัดครูสตรี ฯลฯ (สภาสตรีแห่งชาติในพระบรมราชินูปถัมภ์, 2518; วนิดา พูนศิริวงศ์ และคนอื่นๆ, 2522; วารุณี โอสถารมย์, 2524; สุนันทา นิตยจินต์, 2530; สนิชา กาเจริญ, 2536; สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, 2539)

ช่วงที่สอง สตรีไทยยุคแผนการศึกษาฉบับแรก (พ.ศ.2441-พ.ศ.2474)

ช่วงที่สองอยู่ในช่วงปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ในปีพ.ศ.2441 เป็นระยะเริ่มแรกของการอุดมศึกษาไทย โดยเริ่มจากโรงเรียนข้าราชการพลเรือน หรือโรงเรียนมหาดเล็กหลวง และในปี พ.ศ.2441 เช่นเดียวกัน รัฐบาลได้ประกาศใช้โครงการการศึกษาขึ้นซึ่งเป็นแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับแรกของประเทศไทย โดยให้ความสำคัญของการศึกษาสตรีไว้ในภาคหนึ่งว่าด้วยการศึกษาในกรุงเทพฯ ด้วย ต่อมา ในปีพ.ศ.2445 ในแผนการศึกษาได้แบ่งการศึกษาออกเป็นสามัญศึกษา กบวิสามัญศึกษา การศึกษาชั้นอุดมศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของสามัญศึกษา ในปีพ.ศ.2459 รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 โปรดเกล้าฯสถาปนา “จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” เป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศไทยที่มีระดับการเรียนชั้นปริญญาตรี เมื่อแรกเริ่มยังไม่มีสตรีเข้าร่วมศึกษา จนกระทั่งปีพ.ศ.2470 เริ่มมีสตรี 7 คนแรกเข้าศึกษาในคณะเตรียมแพทย์ และสำเร็จเป็นแพทย์สตรี 3 คนในปีพ.ศ.2475 ถือได้ว่าเป็นก้าวแรกของสตรีที่มีบทบาทอย่างชัดเจนในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย (สภาสตรีแห่งชาติในพระบรมราชินูปถัมภ์, 2518; วนิดา พูนศิริวงศ์ และคนอื่นๆ, 2522; วารุณี โอสถารมย์, 2524; สุนันทา นิตยจินต์, 2530; นิสา ชูโตและคนอื่นๆ, 2535; สนิชา กาเจริญ, 2536; บังอร ปิยะพันธ์, 2538; สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, 2539)

ช่วงที่สาม สตรีไทยยุครัฐธรรมนูญกำหนดสิทธิเท่าเทียมกัน (พ.ศ.2475-พ.ศ.2517)

ช่วงที่สามอยู่ในช่วงหลังจากประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยในปีพ.ศ.2475 รัฐธรรมนูญได้กำหนดว่า หญิงชายมีสิทธิเท่าเทียมกันทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ การศึกษาและอาชีพ และต่อมาในปีพ.ศ.2499 เริ่มมีแนวคิดในการปฏิรูประบบบริหารการอุดมศึกษา โดยจัดตั้งสภามหาวิทยาลัยแห่งชาติ มีฐานะเป็นทบวงขึ้นตรงต่อนายกรัฐมนตรี จนกระทั่งมีการจัดตั้งสภาการศึกษาแห่งชาติเมื่อปีพ.ศ.2502 และรัฐบาลมีนโยบายขยายการศึกษาไปสู่ส่วนภูมิภาค เมื่อสตรีได้รับการศึกษามากขึ้น สตรีก็มีบทบาทมากขึ้น จึงทำให้มี

จำนวนสตรีในสัดส่วนที่เพิ่มขึ้นรวดเร็วในทุกส่วนของสังคม ต่อมาในปีพ.ศ.2504 เมื่อประเทศไทย โดยความร่วมมือของธนาคาร โลกได้จัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้นเป็นครั้งแรก จึงเป็นจุดเปลี่ยนที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของบทบาทสตรี เป็นการเปลี่ยนแปลงที่พลิกผันบทบาทสตรีในทุกระดับชั้น และเนื่องด้วยนโยบายการพัฒนาประเทศไปสู่การผลิตภาคอุตสาหกรรม สตรีต่างหลั่งไหลเข้าสู่การทำงานในตลาดแรงงานภาคอุตสาหกรรม และในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3 (พ.ศ.2515-2519) มีการบรรจุประเด็นสตรีเป็นครั้งแรก เนื่องจากสตรีเป็นกลุ่มเป้าหมายในการวางแผนพัฒนา ซึ่งในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 และ 2 ไม่มีนโยบายใดๆเกี่ยวกับสตรีเลย (สภาสตรีแห่งชาติในพระบรมราชินูปถัมภ์, 2518; วิจิต มั่นตราภรณ์, 2528; อมรา พงศาพิชญ์, 2529; ทบวงมหาวิทยาลัย, 2545) ในช่วงระยะเวลานี้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและการบริหาร วัฒนธรรม และการศึกษา ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาของประเทศไทยอย่างมาก

ช่วงที่สี่ สตรีไทยยุคกระแสสตรีสากล (พ.ศ.2518- พ.ศ.2549)

ช่วงที่สี่อยู่ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 ถึงฉบับที่ 9 (พ.ศ.2520-พ.ศ.2549) ในปีพ.ศ.2518- พ.ศ.2527 เป็นช่วงกระแสทศวรรษสตรีสากล เป็นกระแสในระดับสากล จากการผลักดันขององค์การสหประชาชาติ มีผลทำให้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 ให้ความสำคัญกับการพัฒนาสตรี บทบาทของสตรีในกระบวนการพัฒนาโดยกำหนดไว้ 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ ด้านการศึกษา ด้านอาชีพ และด้านกฎหมาย โดยเฉพาะประเด็นด้านการศึกษา กำหนดให้มีการส่งเสริมการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาที่เท่าเทียมกันระหว่างหญิงและชาย ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 นี้ (พ.ศ.2535-2539) ได้มีการจัดทำแผนพัฒนาสตรีระยะยาว 20 ปี ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2535-2554) แสดงให้เห็นว่าผู้ชายเป็นปัจจัยสำคัญต่อการสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบทบาทสตรี ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) เป็นแผนแรกที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผน อนึ่งแผนพัฒนาสตรีในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 นี้ได้ใช้ เป็นกรอบโดยเน้นการพัฒนาศักยภาพของสตรี ทั้งนี้ยังมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับปีพ.ศ.2540 ซึ่งประกันสิทธิความเสมอภาคระหว่างชายและหญิง เป็นรัฐธรรมนูญที่ปฏิรูประบบโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมที่จะส่งผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและการบริหารให้กับประเทศไทยและสตรีเป็นอย่างมาก (สภาสตรีแห่งชาติในพระบรมราชินูปถัมภ์, 2518; คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรี, 2543; คณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ม.ป.ป.; ชินรัตน์ สมสืบ, 2545.)

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผลของการวิจัยเป็นการจัดระเบียบข้อมูลเกี่ยวกับวิวัฒนาการของบทบาทสตรีไทยในสถาบันอุดมศึกษาอย่างเป็นระบบ
2. ผลของการวิจัยจะทำให้ทราบถึงโอกาสทางการศึกษาของสตรีในระดับอุดมศึกษาได้ชัดเจนขึ้นและนำไปเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาแนวทางในการจัดการศึกษาของสตรีในระดับอุดมศึกษา
3. ผลของการวิจัยสามารถนำไปพัฒนาบทบาทของสตรีในการจัดการอุดมศึกษาไทยต่อไป
4. เป็นแหล่งสารสนเทศและแหล่งอ้างอิงเกี่ยวกับวิวัฒนาการของบทบาทสตรีในสถาบันอุดมศึกษาไทย
5. เป็นประโยชน์แก่บุคคลและองค์กรในการนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการอุดมศึกษา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การศึกษาวิวัฒนาการของบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย เป็นการศึกษาวิวัฒนาการของบทบาทสตรีด้านผู้เรียน ด้านผู้สอน และด้านผู้บริหารในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยและศึกษาริบทด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านการเมืองและการบริหาร ด้านวัฒนธรรม และด้านการศึกษามีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย ในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ.2399 ถึงพ.ศ.2549 ศึกษาโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ (Historical research) โดยการศึกษาจากเอกสารเป็นหลักและเสริมด้วยการศึกษาจากบุคคลเชิงประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย เอกสารและบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องข้องกับบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยและบริบทที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย ในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ.2399 ถึงพ.ศ.2549 ดังนี้คือ

1. เอกสาร ประกอบด้วยเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรอง ได้แก่ พระบรมราโชวาท พระราชกระแส พระราชดำรัส เอกสารส่วนพระองค์ เอกสารส่วนบุคคล อัครชีวีประวัติ พระราชบัญญัติ พระราชกฤษฎีกา ระเบียบข้อบังคับ ประกาศคำสั่ง จดหมายเหตุ ชีวีประวัติ หนังสือพิมพ์ หนังสือ บทความ วารสาร รายงาน สถิติต่างๆ บันทึกรายงานประจำปี งานวิจัย และวิทยานิพนธ์

2. บุคคล ที่มีความเกี่ยวข้องกับบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย และบริบทที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย ได้แก่

- 2.1 บุคคลที่ปรากฏในเอกสารหรือบุคคลที่กล่าวอ้างถึงในเอกสาร หรือ
- 2.2 บุคคลที่มีผลงานทางวิชาการหรือศึกษาเกี่ยวกับบทบาทสตรีไทยและการศึกษาหรือ
- 2.3 บุคคลที่เป็นผู้สอน หรือผู้บริหารในระดับอุดมศึกษา

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้มีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยศึกษาจากเอกสารเป็นหลัก จากเอกสารที่ปรากฏและเปิดเผยได้ และเสริมโดยการศึกษาจากบุคคลเชิงประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า ซึ่งมีวิธีการดังนี้

1. การศึกษาจากเอกสาร (Documentary study) โดยผู้วิจัยศึกษารวบรวมเอกสาร จัดประเภทเอกสารเป็นเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรอง ดังนี้

1.1 เอกสารชั้นต้น(Primary source) ได้แก่ พระบรมราโชวาท พระราชกระแสพระราชดำรัส เอกสารส่วนพระองค์ เอกสารส่วนบุคคล อัดตชีวประวัติ พระราชบัญญัติพระราชกฤษฎีกา ระเบียบข้อบังคับ ประกาศคำสั่ง ราชกิจจานุเบกษา เอกสารทางราชการ จดหมายราชการ หนังสือสั่งการ จดหมายเหตุ

1.2 เอกสารชั้นรอง (Secondary source) ได้แก่ หนังสือ ชีวประวัติ เอกสารการประชุม เอกสารการสัมมนา หนังสือที่ระลึก วารสาร หนังสือพิมพ์ รายงานประจำปี พจนานุกรม สารานุกรม งานวิจัย บันทึกรายงานประจำปี และวิทยานิพนธ์ ที่เกี่ยวข้องกับบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย

2. การประเมินเอกสาร ผู้วิจัยคัดเลือกเอกสารดังกล่าว โดยนำมาประเมินความน่าเชื่อถือและความถูกต้อง ด้วยเกณฑ์ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ (นิธิ เอียวศรีวงศ์และอาคม พัทธยะ, 2525: 89-90, 127, 131; Cohen, 2000: 162-163) ดังนี้

2.1 เกณฑ์การวิพากษ์ภายนอก (External criticism) เพื่อตรวจสอบความแท้จริง (Reliability) ของเอกสารโดยพิจารณาจากหลักสำคัญ 6 ประการ คือ

- 1) ใครเป็นผู้เขียนหรือผู้บันทึกเอกสาร
- 2) อายุของเอกสารหรือปีที่บันทึก
- 3) รูปแบบเดิมหรือลักษณะเดิมของเอกสาร
- 4) จุดมุ่งหมายของการเขียนเอกสารหรือการบันทึกเอกสาร
- 5) ผู้อ่านเป็นใครซึ่งจะสามารถบอกสภาพแวดล้อมของการเขียนเอกสาร
- 6) บอกแหล่งที่มาของเอกสาร

2.2 เกณฑ์การวิพากษ์ภายใน (Internal criticism) เพื่อประเมินความน่าเชื่อถือ ความถูกต้อง และคุณค่าของข้อมูลภายในเอกสาร(ความเที่ยง Validity) โดยพิจารณาความหมายและความเป็นไปได้ของข้อมูลที่ได้ โดยพิจารณาจากลักษณะของผู้เขียน 4 ประการ คือ

- 1) ประสบการณ์หรือความสามารถในการบันทึก
 - 2) ความเต็มใจในการบันทึกเป็นการบอกเจตนารมณ์ของผู้บันทึก
 - 3) ผู้บันทึกอยู่ในเหตุการณ์หรือไม่ เป็นการแสดงความสัมพันธ์ต่อเหตุการณ์และสภาพแวดล้อม
 - 4) มีหลักฐานสนับสนุนหรือไม่ แสดงความชัดเจนไม่บิดเบือนความหมาย
- ผู้วิจัยได้นำมาสร้างเป็นตาราง เกณฑ์การประเมินเพื่อคัดเลือกเอกสารดังปรากฏในภาคผนวก ก

3. การศึกษาเชิงบุคคลจากประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า (Oral history)

ผู้วิจัยศึกษาเพิ่มเติมจากการสอบถามผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย และบริบทที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย ได้แก่

- 3.1 บุคคลที่ปรากฏในเอกสารหรือบุคคลที่กล่าวอ้างถึงในเอกสาร หรือ
- 3.2 บุคคลที่มีผลงานทางวิชาการหรือศึกษาเกี่ยวกับบทบาทสตรีไทยและการศึกษาหรือ
- 3.3 บุคคลที่เป็นผู้สอนหรือผู้บริหาร ในระดับอุดมศึกษา

เพื่อรวบรวมแนวคิด ประสบการณ์และข้อมูลที่ไม่มีบันทึกไว้ เป็นการเพิ่มเติมหลักฐานในส่วนที่ยังขาดอยู่และเป็นการยืนยันข้อมูลที่ปรากฏในเอกสารด้วย ทั้งนี้ เป็นการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการและการสัมภาษณ์แบบมีจุดสนใจร่วมด้วยโดยใช้คำถามแบบปลายเปิด ลักษณะไม่กำหนดคำตอบล่วงหน้า โดยคำถามได้แนวทางมาจากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง(สุภาวงศ์ จันทวานิช, 2543:76-79) ประกอบกับการให้คำแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษา โดยกรอบของคำถามประกอบด้วยบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย และบริบทที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย

ผู้วิจัยตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการสอบถามว่ามีความถูกต้องแม่นยำเป็นจริงเพียงใด โดยใช้หลักเกณฑ์ ดังนี้

- 1) พิจารณาความน่าเชื่อถือของข้อมูลโดย ถามถึงแหล่งข้อมูลว่าได้เรื่องราวที่เขาเล่ามาจากที่ใด เป็นประสบการณ์ของเขาเอง หรือมีผู้เล่าให้ฟัง มีหลักฐานยืนยันหรือไม่ ได้ข้อมูลนั้นมาจากไหน เมื่อทราบถึงแหล่งข้อมูล
- 2) ทดสอบความจำ ความแม่นยำ ความระมัดระวังของผู้ให้สัมภาษณ์ว่ามีมากน้อยเพียงใด

3) พิจารณาความเป็นผู้รู้ของผู้ให้สัมภาษณ์ ว่าเขาอยู่ในฐานะที่เป็นผู้รู้เรื่องที่เขาเล่าได้ดีแค่ไหน

4) สังเกตความจริงใจจากน้ำเสียง ท่าทาง วิธีการพูด จากเนื้อหาสาระทั้งหมด จากการค้ามาถึงผลประโยชน์ของผู้ให้สัมภาษณ์ว่าได้รับผลดี ผลเสียอย่างไร

5) ตรวจสอบข้อมูล โดยสัมภาษณ์บุคคลผู้ที่เกี่ยวข้องกับบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยหลายท่านเพื่อให้ได้ข้อมูลไว้ตรวจสอบกันเอง ประกอบกับใช้ข้อมูลจากเอกสารช่วยในการตรวจสอบ โดยเฉพาะในเรื่องจำนวน ตัวเลข ปีพุทธศักราช ชื่อสถานที่ ชื่อบุคคล

วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์สาระ (Content analysis) มีดังนี้

1. ผู้วิจัยนำเอกสารชั้นต้นและชั้นรองที่ผ่านเกณฑ์การประเมินเพื่อคัดเลือกเอกสารแล้วนำมาวิเคราะห์สาระและสังเคราะห์ตามหัวข้อที่กำหนดในกรอบแนวคิดการวิจัย
2. อ่านสังเคราะห์และบันทึกข้อมูลย่อยๆ พร้อมกับแหล่งอ้างอิงและประเด็นชื่อเรื่องลงในแบบบันทึกข้อมูลที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น
3. จัดหมวดหมู่ของข้อมูล โดยจำแนกประเด็นและประเภทขององค์ประกอบของข้อมูล โดยจัดทำระบบการวิเคราะห์ให้เป็นลำดับในภาพรวมตามช่วงเวลาหรือยุคและตามขอบเขตเนื้อหาที่กำหนดไว้ในกรอบแนวคิดการวิจัย
4. นำข้อมูลที่จัดหมวดหมู่ไปขอความคิดเห็นจากอาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อตรวจสอบความตรงตามกรอบแนวคิดในการวิจัย ความตรงตามเนื้อหา และขอความคิดเห็นเพื่อปรับปรุงแนวทางการสอบถามหรือสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องเพิ่มเติมเพื่อให้ข้อมูลสมบูรณ์
5. ทำการสอบถามหรือสัมภาษณ์บุคคลผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำข้อมูลไปเพิ่มเติมในข้อมูลที่ขาดหายไปหรือไม่กระจ่างในแบบบันทึกข้อมูล
6. นำข้อมูลที่จัดหมวดหมู่ไปรับการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิในประเด็นต่างๆ ดังนี้
 - 6.1 ความตรงตามกรอบแนวคิดในการวิจัย
 - 6.2 ความชัดเจนถูกต้องของวิธีการรวบรวมข้อมูลและแหล่งข้อมูล
 - 6.3 ความตรงตามเนื้อหา การนำเสนอ ว่ามีความชัดเจนถูกต้องและความเสมอต้นเสมอปลายหรือไม่
7. จัดระบบกับสาระสำคัญโดยจำแนกประเด็น จัดกลุ่ม ลดทอนข้อมูล เรียงลำดับเวลา ให้น้ำหนัก และเชื่อมโยงความสัมพันธ์ โดยใช้ตารางแสดงความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย กับบริบทที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาเป็นกรอบในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์และอธิบายความเชื่อมโยงความสัมพันธ์

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือ ดังนี้

1. เกณฑ์การประเมินเพื่อคัดเลือกเอกสารเพื่อตรวจสอบความแท้ (Reliability) และความเที่ยง (Validity) ของเอกสาร ตามเกณฑ์การประเมินเอกสารที่กำหนด ดังปรากฏในภาคผนวก ก.
2. แบบบันทึกข้อมูลซึ่งเป็นเครื่องมือที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นตามแนวการวิเคราะห์สาระเพื่อบันทึกข้อมูล บทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยและบริบทที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย รายการที่บันทึก ประกอบด้วย รหัส แหล่งที่มา เลขหมู่ รายการอ้างอิง คำหลัก ประเด็น ข้อความที่สกัดจากเอกสาร สรุปสาระสำคัญ ดังปรากฏในภาคผนวก ข
3. ตารางแสดงความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทสตรีในระดับการอุดมศึกษาไทย กับบริบทที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยในแต่ละช่วง 4 ช่วง ตั้งแต่พ.ศ. 2399 ถึงพ.ศ.2549 เพื่ออธิบายความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงระหว่างบทบาทสตรีกับบริบทที่มีต่อบทบาทสตรี ใน การศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยในแต่ละช่วง .

เกณฑ์การคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิ

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจสอบผลการวิจัย ซึ่งเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติ ดังนี้

1. เป็นผู้ที่มีผลงานทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับสตรี หรือบทบาทสตรีซึ่งเป็นที่ยอมรับในเชิงวิชาการไม่ต่ำกว่า 10 ปี หรือ
2. เป็นผู้ที่มีผลงานวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอนในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย ซึ่งเป็นที่ยอมรับในเชิงวิชาการไม่ต่ำกว่า 10 ปี หรือ
3. เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการเป็นผู้บริหารในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย และมีผลงานวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอนในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย ซึ่งเป็นที่ยอมรับในเชิงวิชาการไม่ต่ำกว่า 10 ปี

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

1. ศึกษาวิวัฒนาการของบทบาทสตรีด้านผู้เรียน ด้านผู้สอน และด้านผู้บริหารในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย และศึกษาบริบทด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านการเมืองและการบริหาร ด้านวัฒนธรรมและด้านการศึกษาที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยตั้งแต่ พ.ศ.2399ถึงพ.ศ.2549 โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 การศึกษาเอกสาร (Documentary Study)

1.1.1 สร้างแบบบันทึกข้อมูล

ผู้วิจัยสร้างแบบบันทึกข้อมูลเบื้องต้นดังปรากฏอยู่ในภาคผนวก ข เพื่อการบันทึกและจัดระบบสาระสำคัญด้วยมือ ก่อนนำไปบันทึกลงคอมพิวเตอร์ด้วยโปรแกรม Microsoft Word 2003 XP เพื่อสะดวกในการจัดเก็บและสืบค้นข้อมูล ดังตัวอย่าง

แบบบันทึกข้อมูล

- แหล่งที่มา.....
- เลขหมู่/ วาดการอ้างอิง..... รหัส.....
- คำหลัก.....
 - ประเด็น 1.....
 - ประเด็น 2.....
 - ประเด็น 3.....
- ข้อความที่สกัดจากเอกสาร.....
- สรุปสาระสำคัญ.....

1.1.2 สืบค้นเอกสาร

ผู้วิจัยสำรวจแหล่งจัดเก็บเอกสารชั้นต้น เอกสารชั้นรองที่เกี่ยวกับบทบาทสตรีและบริบทที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย เพื่อทราบแหล่งจัดเก็บเอกสารและวางแผนทางการดำเนินการสืบค้นข้อมูล ก่อนไปสืบค้นเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรอง

1.1.3 ประเมินค่าเอกสาร

ผู้วิจัยทำการประเมินค่าเอกสารที่เกี่ยวกับบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย และบริบทที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย โดยวิธีการอ่านสกัดประเด็นเฉพาะส่วนตามกรอบแนวคิดการวิจัยและขอบเขตการวิจัย เพื่อประเมินค่าความแท้ (Reliability) และค่าความเที่ยง (Validity) ตามเกณฑ์การประเมินเพื่อคัดเลือกเอกสารที่กำหนดไว้ในภาคผนวก ก ทำให้ได้เอกสารที่ใช้ในการวิเคราะห์สาระ ดังตัวอย่าง

ตารางที่ 2 เกณฑ์การประเมินเพื่อคัดเลือกเอกสารที่เกี่ยวข้องกับบท ทศตรีในสถาบันอุดมศึกษาไทย

ประเภทเอกสาร ที่เกี่ยวข้องกับ บทบาทศตรใน สถาบันอุดมศึกษา ไทย	เกณฑ์การวัดค่าความน่าเชื่อถือ (Reliability)						เกณฑ์การวัดค่าความเที่ยง (Validity)			
	ผู้บันทึก/ ผู้เขียนเอกสาร	ปีที่บันทึก (อายุ ของเอกสาร)	ลักษณะ เอกสาร/ ชนิด เอกสาร (เดิม)	จุดมุ่งหมายการ บันทึกเอกสาร	ผู้อ่าน (สภาพแวดล้อม ของเอกสาร หรือชื่อของ ผู้บันทึก)	แหล่งที่ มาของเอกสาร	ประสิทธิภาพ ในการบันทึก	ความถี่ในการ บันทึก	ผู้บันทึกอยู่ใน เหตุการณ์	มีหลักฐาน สนับสนุน
เอกสารชั้นต้น 1. กฎหมาย, พระราชบัญญัติ, ราชกิจจานุ เบกษา	หน่วยราชการ ผู้บังคับบัญชา ของหน่วยงาน ที่ออก	ตามที่ปรากฏ	ต้นฉบับ/ อดี สำเนา	ระเบียบปฏิบัติ/ กฎหมายกับการ บริหารงาน	ผู้ปฏิบัติงาน ผู้สนใจทั่วไป	หน่วยงาน ราชการ	-	-	-	-
2. จดหมาย ราชการ	จดหมาย เจ้าของเรื่อง	ตามที่ปรากฏ	ต้นฉบับ/ อดี สำเนา	สังการ/ ขอ ความร่วมมือ/ ขอความเห็น อนุเคราะห์	ชื่อบุคคลหรือ ตำแหน่งที่ ปรากฏใน จดหมาย บุคคลทั่วไป	หน่วยงาน ราชการ ผู้บันทึก	ผู้บันทึกมีหน้าที่ รับผิดชอบโดยตรง, ผู้ได้รับ มอบหมายให้ บันทึก, ผู้ บันทึกเกี่ยวข้อง และใกล้ชิด กับเรื่องที่บันทึก	ผู้บันทึกได้รับ ข้อมูลถูกต้อง	ผู้บันทึกอยู่ใน เหตุการณ์หรือ เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ ที่บันทึก	มีการอ้างอิง ไม่มีข้อโต้แย้ง อื่นๆปรากฏ
3. จดหมายเหตุ		ตามที่ปรากฏ	ต้นฉบับ/ อดี สำเนา	บันทึก เหตุการณ์ บอกวิธีของ สังคมแต่ละยุค						

1.1.4 วิเคราะห์สาระ

ผู้วิจัยอ่านสกัดประเด็นเฉพาะข้อมูลตามกรอบแนวคิดการวิจัยและขอบเขตการวิจัยแล้วบันทึกลงในแบบบันทึกข้อมูลตามแบบบันทึกข้อมูลที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นดังปรากฏในภาคผนวก ข โดยตีความ วิเคราะห์ สังเคราะห์เนื้อหา และเขียนสรุปให้ได้สาระสำคัญที่เป็นบทบาทศตรในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย ในระยะเวลาปีพ.ศ. 2399 ถึงพ.ศ. 2549 ดังกรอบแนวคิดต่อไปนี้

1. ด้านผู้เรียน ได้แก่ บทบาทด้านการเรียน บทบาทด้านกิจกรรมนิตินักศึกษาและบทบาทด้านการช่วยเหลือสังคมภายนอก
2. ด้านผู้สอน ได้แก่ บทบาทด้านวิชาการและบทบาทด้านสังคม
3. ด้านผู้บริหาร ได้แก่ บทบาทด้านการบริหารจัดการและบริบทที่มีต่อบทบาทศตรในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยในระยะเวลาปีพ.ศ.2399 ถึงพ.ศ.2549 ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านการเมืองและการบริหาร ด้านวัฒนธรรม และด้านการศึกษา โดยแบ่งยุค 4 ยุคตามกรอบแนวคิดการวิจัยและขอบเขตการวิจัย ได้แก่

ช่วงที่หนึ่ง สตรีไทยยุคก้าวสู่ระบบการศึกษา (พ.ศ.2399-พ.ศ.2440)

ช่วงที่สอง สตรีไทยยุคแผนการศึกษาฉบับแรก (พ.ศ.2441-พ.ศ.2474)

ช่วงที่สาม สตรีไทยยุครัฐธรรมนูญกำหนดสิทธิเท่าเทียมกัน (พ.ศ.2475-พ.ศ.2517)

ช่วงที่สี่ สตรีไทยยุคกระแสสตรีสากล (พ.ศ.2518-พ.ศ.2549)

1.1.5 ลงรหัสและจัดหมวดหมู่สาระสำคัญ

ผู้วิจัยทำการกำหนดรหัสเอกสารประกอบด้วยแหล่งที่มา ยุค ผู้แต่ง ลำดับเอกสาร ประเภทเอกสาร และจัดหมวดหมู่สาระสำคัญที่เป็นบทบาทสตรีและบริบทที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย ตามกรอบแนวคิดและบันทึกด้วยคอมพิวเตอร์ ทำให้ได้สาระสำคัญที่จัดหมวดหมู่ของบทบาทสตรีและบริบทที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย ดังตัวอย่างในภาคผนวก ข ตัวอย่างการวิเคราะห์สาระ

ตัวอย่างการวิเคราะห์สาระ

- หอสมุดกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2/0001
- 376.65 น. 687 บ. ๓.3 2-03-7๑
- บทบาทสตรี 2470/11-12
 - ประเด็นที่ 1 บทบาทนิสิตหญิง ด้านการเรียน
 - ประเด็นที่ 2 บริบทด้านสังคม
- ข้อความที่คัดจากเอกสาร
 - “...ส่วนบรรณาธิการเรียนของนิสิตหญิงรุ่นแรกนี้ พวกนิสิตหญิงถูกจัดให้นั่งแถวหน้าจะตลอดเวลาจะถูกตาดของนิสิตชายทุกคนดูองดูและจับผิดทุกที่เรียนจนในครั้งแรกๆ นิสิตหญิงได้รับสมญาว่า “สิ่งคืดที่” จากวันนั้นจนถึงปัจจุบันนิสิตหญิงในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยก็ยังคงนั่งแถวหน้าชั้นเรียนเสมอ...” (อวธ. เอกศิงห์, 2521: 841-851 อังถึงใน นิศา ชูไศ และคนอื่น ๆ, 2533: 11-12)
- สาระสำคัญ
 - บทบาทด้านการเรียนของนิสิตหญิงในระแวกของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (พ.ศ. 2470) เป็นเรื่องแปลกใหม่และยังไม่เป็นที่ยอมรับของคนในสมัยนั้น บริบทด้านสังคมและค่านิยมกำหนดบทบาทด้านการเรียนของสตรีไทย

1.1.6 ตรวจสอบความถูกต้องครั้งที่ 1

ผู้วิจัยนำสาระสำคัญที่จัดหมวดหมู่แล้ว ไปปรึกษาขอความเห็นจากอาจารย์ที่ปรึกษา 2 ท่าน เพื่อตรวจสอบว่ามีความถูกต้องของเนื้อหา มีความสอดคล้องของสาระสำคัญและมีความชัดเจนหรือไม่ อย่างไร โดยนำข้อวิพากษ์วิจารณ์และข้อเสนอแนะจากอาจารย์ที่ปรึกษามาปรับปรุงแก้ไข รวมทั้งนำข้อความคิดเห็นมากำหนดแนวคำถามในการสอบถามเพิ่มเติมผู้ที่เกี่ยวข้องกับบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย

1.2 การศึกษาเชิงบุคคลจากประวัติศาสตร์การบอกเล่า (Oral history)

1.2.1 สอบถามผู้ที่เกี่ยวข้องกับบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยผู้วิจัยนำแนวคำถามไปทำการเก็บข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าด้วยวิธีการสอบถามอย่างไม่เป็นทางการและใช้คำถามปลายเปิด ไปสอบถามเพิ่มเติมข้อมูลที่ขาดหายไปหรือยังไม่

กระจ่างในข้อมูลที่บันทึกไว้กับผู้ที่เกี่ยวข้องกับบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยได้แก่

- 1) บุคคลที่ปรากฏในเอกสารหรือบุคคลที่กล่าวอ้างถึงในเอกสาร หรือ
- 2) บุคคลที่มีผลงานทางวิชาการหรือศึกษาเกี่ยวกับบทบาทสตรีและการศึกษา หรือ
- 3) บุคคลที่เป็นผู้สอนหรือผู้บริหารในระดับอุดมศึกษา

ผู้วิจัยตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการสอบถามว่ามีความถูกต้องแม่นยำเป็นจริงเพียงใด ใช้หลักเกณฑ์ดังนี้

1) พิจารณาคำนำเชื่อถือของข้อมูล โดย ถ้ามุ่งแหล่งข้อมูลว่าได้เรื่องราวที่เขาเล่ามาจากที่ใด เป็นประสบการณ์ของเขาเอง หรือมีผู้เล่าให้ฟัง มีหลักฐานยืนยันหรือไม่ ได้ข้อมูลนั้นมาจากไหน เมื่อทราบถึงแหล่งข้อมูล

2) ทดสอบความจำ ความแม่นยำ ความระมัดระวังของผู้ให้สัมภาษณ์ว่ามีมากน้อยเพียงใด

3) พิจารณาความเป็นผู้รู้ของผู้ให้สัมภาษณ์ ว่าเขาอยู่ในฐานะที่เป็นผู้รู้เรื่องที่เขาเล่าได้ดีแค่ไหน

4) สังเกตความจริงใจจากน้ำเสียง ท่าทาง วิธีการพูด จากเนื้อหาสาระทั้งหมด จากการคำนึงถึงผลประโยชน์ของผู้ให้สัมภาษณ์ว่าได้รับผลดี ผลเสียอย่างไร

5) ตรวจสอบข้อมูลโดยสัมภาษณ์บุคคลผู้ที่เกี่ยวข้องกับบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย เพื่อให้ได้ข้อมูลไว้ตรวจสอบกันเอง ประกอบกับใช้ข้อมูลจากเอกสารช่วยในการตรวจสอบ โดยเฉพาะในเรื่องจำนวน ตัวเลข ปีพุทธศักราช ชื่อสถานที่ ชื่อบุคคล

ผู้วิจัยนำข้อมูลจากการสอบถามนี้มาเพิ่มเติมในสาระสำคัญ เพื่อให้ได้สาระสำคัญที่สรุปใหม่ของบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยและบริบทที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย

1.2.2 ตรวจสอบความถูกต้องครั้งที่ 2

ผู้วิจัยนำสาระสำคัญไปปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษาก่อนนำไปขอความคิดเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่านตามเกณฑ์การคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของผลการวิเคราะห์สาระและความสอดคล้องตามกรอบแนวคิดการวิจัยและขอบเขตการวิจัยของบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยและนำข้อวิพากษ์วิจารณ์จากผู้ทรงคุณวุฒิมาปรับปรุงแก้ไข

2. เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยกับบริบทที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษา

2.1 ผู้วิจัยจัดระบบกับสาระสำคัญโดยจำแนกประเด็น จัดกลุ่ม ลดทอนข้อมูลเรียงลำดับเวลา ให้นำหนัก และเชื่อมโยงความสัมพันธ์ เพื่อให้เกิดความชัดเจนของข้อมูลและได้ข้อสรุปใหม่แยกตามกรอบแนวคิดและช่วงเวลา โดยใช้ตารางแสดงความสัมพันธ์ระหว่างบทบาท

สตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย กับบริบทที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยเป็นกรอบในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์และอธิบายการเชื่อมโยงความสัมพันธ์

2.2 ตรวจสอบความถูกต้องครั้งที่ 3

ผู้วิจัยนำสาระสำคัญไปปรึกษาขอความคิดเห็นจากอาจารย์ที่ปรึกษา 2 ท่าน เพื่อตรวจสอบความถูกต้องและความเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยและบริบทที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย

2.3 เขียนรายงานการวิจัยและนำเสนอ

ผู้วิจัยนำข้อวิพากษ์วิจารณ์จากอาจารย์ที่ปรึกษามาปรับปรุงแก้ไข แล้วนำมาเขียนรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ และนำเสนอตามแนวทางการนำเสนอผลการวิจัย ดังต่อไปนี้

แนวทางการนำเสนอผลการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง การศึกษาวิวัฒนาการของบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยนี้ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์และสรุปแยกเป็นช่วงเวลาโดยแสดงผลในรูปของการบรรยายและตาราง เพื่อสรุปบทบาทสตรี ด้านผู้เรียน ด้านผู้สอน และด้านผู้บริหารในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยที่เปลี่ยนแปลงไปในช่วงระยะเวลาตามลำดับในแต่ละช่วงเวลา และบริบทที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย ดังนี้

วิวัฒนาการของบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย

บทที่ 3 ช่วงที่หนึ่ง สตรีไทยยุคก้าวสู่ระบบการศึกษา(พ.ศ.2399 – พ.ศ.2440)

ช่วงที่หนึ่งเริ่มมีคณะมิชชันนารีจากต่างประเทศนำการศึกษาแบบสมัยใหม่เข้าสู่ประเทศไทย ได้มาตั้งโรงเรียนตามแบบตะวันตกและริเริ่มจัดให้มีการศึกษาสำหรับสตรีขึ้นเป็นแห่งแรก ถือได้ว่าเป็นวิวัฒนาการอีกก้าวหนึ่งของบทบาทสตรีทางการศึกษา ในรัชสมัยรัชกาลที่ 4 ทรงให้พระราชธิดาศึกษาชั้นต้นร่วมกับพระราชโอรส ส่วนเชื้อพระวงศ์สตรีก็ได้รับการศึกษาอบรมในวัง บุตรีคหบดีจะถูกส่งถวายตัวเป็นข้าหลวงรับใช้มีโอกาสได้เล่าเรียนกับเจ้านายสตรี สำหรับสตรีสามัญชนทั่วไปยังไม่ได้รับการศึกษา ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

3.1 บริบทที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยในระยะพ.ศ.2399 –

พ.ศ. 2440

3.1.1 ด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

แห่งชาติและสภาวะเศรษฐกิจ

3.1.2 ด้านสังคม ได้แก่ อิทธิพลของชาวต่างประเทศ การพัฒนาประเทศ ให้ทันสมัยโครงสร้างประชากร โครงสร้างของครอบครัว ความต้องการและค่านิยมทางการศึกษา และบทบาทของสตรีในสังคมไทย

3.1.3 ด้านการเมืองและการบริหาร ได้แก่ รัฐธรรมนูญ ระบบการปกครองและนโยบายของรัฐ

3.1.4 ด้านวัฒนธรรม ได้แก่ ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม และวิถีชีวิต ความเป็นอยู่

3.1.5 ด้านการศึกษา

3.2 บทบาทสตรีในการศึกษาระดับสถาบันอุดมศึกษาไทย ในระยะพ.ศ.2399 – พ.ศ. 2440

3.2.1 ด้านผู้เรียน ได้แก่ บทบาทด้านการเรียน บทบาทด้านกิจกรรมนิสิต นักศึกษาและบทบาทด้านการช่วยเหลือสังคมภายนอก

3.2.2 ด้านผู้สอน ได้แก่ บทบาทด้านวิชาการและบทบาทด้านสังคม

3.2.3 ด้านผู้บริหาร ได้แก่ บทบาทด้านการบริหารจัดการ

3.3 สรุปและวิเคราะห์ โดยอยู่ในกรอบแนวคิดของบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยและบริบทที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย

บทที่ 4 ช่วงที่สอง สตรีไทยยุคแผนการศึกษาฉบับแรก(พ.ศ.2441 – พ.ศ.2474)

ช่วงที่สองอยู่ในช่วงระยะเริ่มแรกของการอุดมศึกษาไทย รัฐบาลได้ประกาศใช้โครงการการศึกษาเป็นแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับแรกของประเทศไทย ในปีพ.ศ.2459 รัชกาลที่ 6 โปรดเกล้าฯสถาปนาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกที่มีระดับการเรียนชั้นปริญญาตรี ในปีพ.ศ. 2470 เริ่มมีสตรี 7 คนแรกเข้าศึกษาในคณะเตรียมแพทย์ นับเป็นก้าวแรกของสตรีที่มีบทบาทอย่างชัดเจนในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

4.1 บริบทที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยในระยะพ.ศ.2441 – พ.ศ.2474

4.1.1 ด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และสถานะเศรษฐกิจ

4.1.2 ด้านสังคม ได้แก่ อิทธิพลของชาวต่างประเทศ การพัฒนาประเทศให้ทันสมัยโครงสร้างประชากร โครงสร้างของครอบครัว ความต้องการและค่านิยมทางการศึกษาและบทบาทของสตรีในสังคมไทย

4.1.3 ด้านการเมืองและการบริหาร ได้แก่รัฐธรรมนูญระบบการปกครองและนโยบายของรัฐ

4.1.4 ด้านวัฒนธรรม ได้แก่ ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่

4.1.5 ด้านการศึกษา

4.2 บทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย ในระยะพ.ศ.2441 – พ.ศ.2474

4.2.1 ด้านผู้เรียน ได้แก่ บทบาทด้านการเรียน บทบาทด้านกิจกรรมนิสิตนักศึกษาและบทบาทด้านการช่วยเหลือสังคมภายนอก

4.2.2 ด้านผู้สอน ได้แก่ บทบาทด้านวิชาการและบทบาทด้านสังคม

4.2.3 ด้านผู้บริหาร ได้แก่ บทบาทด้านการบริหารจัดการ

4.3 สรุปและวิเคราะห์ โดยอยู่ในกรอบแนวคิดของบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยและบริบทที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย

บทที่ 5 ช่วงที่สาม สตรีไทยยุครัฐธรรมนูญกำหนดสิทธิเท่าเทียมกัน(พ.ศ.2475 – พ.ศ.2517)

ช่วงที่สาม ช่วงหลังจากประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยในปีพ.ศ.2475 รัฐธรรมนูญได้กำหนดว่าหญิงชายมีสิทธิเท่าเทียมกันทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ การศึกษาและอาชีพ ในปีพ.ศ.2499 เริ่มมีแนวคิดในการปฏิรูประบบบริหารการอุดมศึกษา โดยจัดตั้งสภามหาวิทยาลัยแห่งชาติ ปีพ.ศ.2502มีการจัดตั้งสภาการศึกษาแห่งชาติและรัฐบาลมีนโยบายขยายการศึกษาไปสู่ส่วนภูมิภาค สตรีจึงได้รับการศึกษามากขึ้น ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาของประเทศไทยอย่างมาก ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

5.1 บริบทที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยในระยะพ.ศ.2475-พ.ศ.2517

5.1.1 ด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และสถานะเศรษฐกิจ

5.1.2 ด้านสังคม ได้แก่ อิทธิพลของชาวต่างประเทศ การพัฒนาประเทศให้ทันสมัยโครงสร้างประชากร โครงสร้างของครอบครัว ความต้องการและค่านิยมทางการศึกษาและบทบาทของสตรีในสังคมไทย

5.1.3 ด้านการเมืองและการบริหาร ได้แก่รัฐธรรมนูญระบบการปกครองและนโยบายของรัฐ

5.1.4 ด้านวัฒนธรรม ได้แก่ ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่

5.1.5 ด้านการศึกษา

5.2 บทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย ในระยะ พ.ศ.2475 – พ.ศ.2517

5.2.1 ด้านผู้เรียน ได้แก่ บทบาทด้านการเรียน บทบาทด้านกิจกรรมนิตินักศึกษาและบทบาทด้านการช่วยเหลือสังคมภายนอก

5.2.2 ด้านผู้สอน ได้แก่ บทบาทด้านวิชาการและบทบาทด้านสังคม

5.2.3 ด้านผู้บริหาร ได้แก่ บทบาทด้านการบริหารจัดการ

5.3 สรุปและวิเคราะห์ โดยอยู่ในกรอบแนวคิดของบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยและบริบทที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย

บทที่ 6 ช่วงที่สี่ สตรีไทยยุคกระแสสตรีสากล (พ.ศ.2518 – พ.ศ.2549)

ช่วงที่สี่ อยู่ในช่วงกระแสสตรีสากลปีพ.ศ.2518- พ.ศ.2527 เป็นกระแสในระดับสากลจากการผลักดันขององค์การสหประชาชาติ มีผลทำให้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 ให้ความสำคัญกับการพัฒนาสตรีและบทบาทของสตรี โดยกำหนดให้มีการส่งเสริมการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาที่เท่าเทียมกันระหว่างหญิงและชาย ต่อมาได้มีการจัดทำแผนพัฒนาสตรีระยะยาว 20 ปี ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2535-2554) และยังมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับปีพ.ศ. 2540 ซึ่งประกันสิทธิความเสมอภาคระหว่างเพศชายและหญิง ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

6.1 บริบทที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยในระยะพ.ศ. 2518 – พ.ศ. 2549

6.1.1 ด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และสถานะเศรษฐกิจ

6.1.2 ด้านสังคม ได้แก่ อิทธิพลของชาวต่างประเทศ การพัฒนาประเทศให้ทันสมัยโครงสร้างประชากร โครงสร้างของครอบครัว ความต้องการและค่านิยมทางการศึกษาและบทบาทของสตรีในสังคมไทย

6.1.3 ด้านการเมืองและการบริหาร ได้แก่รัฐธรรมนูญระบบการปกครองและนโยบายของรัฐ

6.1.4 ด้านวัฒนธรรม ได้แก่ ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่

6.1.5 ด้านการศึกษา

6.2 บทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย ในระยะพ.ศ. 2518 – พ.ศ. 2549

6.2.1 ด้านผู้เรียน ได้แก่ บทบาทด้านการเรียน บทบาทด้านกิจกรรมนิสิต นักศึกษาและบทบาทด้านการช่วยเหลือสังคมภายนอก

6.2.2 ด้านผู้สอน ได้แก่ บทบาทด้านวิชาการและบทบาทด้านสังคม

6.2.3 ด้านผู้บริหาร ได้แก่ บทบาทด้านการบริหารจัดการ

6.3 สรุปและวิเคราะห์ โดยอยู่ในกรอบแนวคิดของบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยและบริบทที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย

บทที่ 7 สรุปผลการวิจัย การอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ